TEORETICKÉ POJMOVÉ ZNAKY SPOLKŮ

IVO TELEC

Máme-li se právně zabývat spolky a jejich postavením v právu občanského sektoru, kam spolky sociologicky, politologicky a povahově patří, pokusme se nejprve schematicky načrtnout **společné teoretické znaky (rysy)**, které jsou patrny u **všech** spolků a které se v platném českém (a též ve slovenském) právním řádu porůznu objevují či někdy naopak absentují. Můžeme o nich hovořit jako o znacích **pojmových**. Právě u spolků, jako u jednoho z účastníků občanského sektoru, jsou tyto pojmové znaky, obecně ovlivněné sociologickým a politologickým pojetím občanského sektoru, velmi zřetelné a typické, byť v našem platném právu některé z nich absentují, jak si ještě ukážeme dále. Náčrt těchto znaků může být přínosný i pro budoucí úvahy nad legislativně technicky samostatnou a předmětově a systematicky ucelenou novou zákonnou úpravou spolků (spolkového práva), která se jeví věcně žádoucí a snad i právně politicky zralou k přijetí. Jedná se o teoretické pojmové znaky anebo atributy spolků jako právnických osob zvláštního druhu, které se naše právní věda pokouší formulovat následovně:

a) svobodné založení spolku **vícestranným soukromoprávním úkonem**, jímž je povahově pouze **smlouva**, za účelem institucionálního uplatnění společných zájmů (a často i schopností a dovedností členů) při relativní stálosti právní existence vzniklého osobního tělesa. Vznik personální korporace jako právnické osoby je ovšem zákonem převážně, nikoli však výlučně, vázán na akt veřejné moci, byť v našem případě, nahlíženém z hlediska platného českého a slovenského práva, vesměs nejde o akt povolovací. Z této veřejné ingerence, která je v našem českém a slovenském případě ingerencí státu, se v českém a slovenském platném právu zcela a naprosto vymykají – na základě nástupnicky přešlého mezinárodněprávního závazku zaniklého Československa – jen odborové organizace a jim obdobné organizace zaměstnavatelů. Otevřenou věcnou otázkou je, zda by se měl okruh těchto právnických osob do budoucna rozšířit. Zákonná úprava vzniku odborových organizací a organizací zaměstnavatelů jako právnických osob by mohla být v tomto směru vhodným vodítkem a počátkem dalších právních i věcných úvah, které by dbaly **fundamentálního soukromoprávního charakteru** spolků, jenž lze vhodným způsobem skloubit s veřejným pořádkem i s ostatními veřejnými zájmy státu, jak to dosvědčuje případ dvou uvedených spolků sociálního významu.

Soukromoprávní povaha spolků není vyloučena ani tím, jestliže jako právnické osoby vznikají kupříkladu až registrací, resp. v některých zvláštních případech dokonce povolením, správním úřadem; tzn. aktem veřejnoprávní povahy. Konstitutivním aktem veřejnoprávní povahy je například i zápis obchodní společnosti do obchodního rejstříku anebo budoucí zápis nadace do rejstříku nadací. Přesto se jedná o právnické osoby soukromoprávní povahy, neboť, nebylo-li by předchozího aktu soukromoprávního, nemohlo by dojít ani k následnému stupni aktu veřejnoprávního, byť konstitutivního. Následný stupeň veřejnoprávní navíc ani není povahově ani pojmově nezbytný; viz vznik odborových organizací a organizací zaměstnavatelů, které jsou také spolky. Jejich vznik jako právnických osob vůbec není státem vázán – a z hlediska práva mezinárodního ani být vázán nesmí – na jakýkoli konstitutivní veřejnoprávní akt. Stejný závěr *de lege lata* platí, byť se nám to může jevit z hlediska historických pojetí, poněkud zvláštně, i o politických stranách a politických hnutích a dokonce i o církvích a náboženských společnostech.

Z hlediska soukromoprávního pojetí je nutno vyjasnit, co je předmětem smlouvy, jíž se zakládá spolek. Pojmově se jedná o soubory osob, to je jasné. Nicméně předmětem občanskoprávních vztahů nejsou tyto osoby samy; viz § 118 ObčZ. Domnívám se, a beru si na pomoc i francouzský asociační zákon z roku 1901, že předmětem právního úkonu jsou jednak znalosti (a schopnosti a dovednosti), jednak osobní činnost (výkon), popřípadě obojí. Můžeme tyto statky považovat za předměty občanskoprávních vztahů podle § 118 ObčZ? Myslím, že ano, a to ve smyslu „jiných majetkových hodnot", než majetkových práv a než věcí podle § 118 odst. 1 ObčZ, neboť to jejich povaha připouští. Znalost – srov. například z oblasti obchodu právní a ekonomický pojem *know how* – i osobní činnost (přičinění, výkon) totiž lze právně oddělit od lidské osobnosti samé, jako její určité vnější projevy, což platí i pro osoby právnické (nejde-li o tvůrčí plody), nejen fyzické. Znalosti, schopnosti a dovednosti se tak stávají možným předmětem právních vztahů až po svém vnějším vnímatelném (objektivně seznatelném) obsahovém a formálním vyjádření, kterým se zhmotňují (materializují) a vydělují se z dosavadní vnitřní duchovní a duševní sféry osobnosti člověka. Nejenže takto seznatelně působí navenek jako projevy lidské osobnosti, ale jsou i právně a ekonomicky samostatnými nehmotnými předměty (statky). (Srov. anglický termín *skill and labour*, který se používá v právu duševního vlastnictví a který má značný doktrinální význam.)

Otevřenou otázkou je, zda by měl být uvolněn právní prostor i pro vznik jednočlenných spolků, jak je známe z případu některých obchodních společností. Domnívám se, že to není věcně ani právně zapotřebí. Tento negativní závěr ovšem podmiňuji rozšířením možností právního postavení fyzických osob, které vykonávají činnost ve veřejném zájmu. Dnešní stav, kdy se jen účelově zakládají právnické osoby, aby bylo možno žádat o dotaci ze státního rozpočtu, která ve skutečnosti stejně směřuje osobám fyzickým, je právně zbytečný a ve své podstatě i nemravný. Různé zastřené právní úkony bývají všem dotčeným osobám známy a orgány státu vesměs „tiše" přehlíženy. Důvodem pro tyto zastřené, resp. protiprávní, úkony bývá to, že náš právní řád v určitých finančních vztazích věcně upřednostňuje právnické osoby a osoby fyzické ve své podstatě diskriminuje, aniž by k tomu byly dány jakékoli věcné nebo právní důvody. Příkladem může být hudební soubor jako takzvané volné sdružení výkonných umělců bez právní subjektivity. Jestliže si kupříkladu tytéž fyzické osoby založí vlastní vzájemně (sobě) prospěšný soukromý „fan klub" v právním režimu cit. zák. č. 83/1990 Sb., což je relativně jednoduché, pak se prostřednictvím této právnické osoby stanou možným nepřímým příjemcem dotací ze státního rozpočtu (přímým příjemcem je vzniklá právnická osoba), k níž jako fyzické osoby nemají přístup, nejde-li o některé účelové dotace specifické, jež nemám na mysli. Myslím, že celý načrtnutý postup je právně zbytečný, pokud by se zákonodárce choval, při vší přísnosti a finančním dohledu a zajištění plnění dotačního účelu, racionálněji a tolik neopustil zdravý rozum

b) odloučenost od státu, jež je **ústavně zaručena** a která se promítá zejména v tom, že stát **vznik** spolků jako právnických osob **nekonceduje** ani jinak svým rozhodnutím, vyplývajícím ze správního nebo soudního uvážení, nepovoluje, pouze je administrativně registruje, popřípadě ani to, nýbrž je pouze pořádkově eviduje, jako je tomu u odborových organizací a organizací zaměstnavatelů. Tento princip se týká i **zániku** spolků. V českém ani ve slovenském právu však neplatí bezvýjimečně; viz mezinárodní nevládní (rozuměj správně „mimostátní") organizace a jejich specifický státně povolovací režim podle cit. zák. č. 116/1985 Sb., který by měl být změněn pro jeho neústavnost. Dále se tato odluka od státu promítá v tom, že stát nijak nezasahuje do vnitřních právních poměrů spolku. Pravdou je, že § 2 odst. 3 věta druhá cit. zák. č. 83/1990 Sb. hovoří o tom, že do postavení a činnosti právnických osob podle tohoto spolkového zákona mohou státní orgány zasahovat jen v mezích zákona. Tyto meze jsou ovšem dány ústavním zakotvením, které nelze překročit. Tím jsou také jasně vymezeny a ohraničeny.

Nelze v této souvislosti vyloučit úvahu o tom, že zmíněný ústavní princip je v jednom konkrétním případě porušen. A to bez ústavní opory v případě, pouhým zvláštním zákonem založeného, avšak poměrně širokého (a v tom je jeho

vada), sistačního práva státu vůči výkonu usnesení a opatření *Československého rybářského svazu*, pokud odporují „platným předpisům".

Odloučenost od státu se projevuje i v tom, že spolky nejsou napojeny žádným finančním vztahem – na rozdíl od příspěvkových organizací – na státní rozpočet, rozpočet státního fondu nebo rozpočet okresního úřadu či jiného správního úřadu. Napojeny takto nejsou ani na jakýkoli jiný veřejný rozpočet, například na rozpočet obce. Možnost udělení dotace z veřejného rozpočtu je přitom zákonem zachována, nikoli však jako pojmový znak spolků. Ve své podstatě se ani nejedná o právo na poskytnutí dotace, vybavené nárokem, jako jen o možnost ucházet se o dotaci s tím, že s každou žádostí o dotaci musí být řádně naloženo, protože spolky spadají do zákonného okruhu osob, jímž lze dotaci z veřejného rozpočtu poskytnout. – Na rozdíl od řady jiných osob, jímž tuto dotaci poskytnout nelze, protože tomu brání předpisy veřejného práva

c) generální právní subjektivita a generální procesní způsobilost spolku s tím, že způsobilost mít práva a povinnosti (právní subjektivitu) lze u každé právnické osoby, nejen u spolků, podle českého a slovenského práva **omezit jen zákonem**. V našem případě takový zákon neexistuje.

Otázkou, a to zcela aktuální, je, zda se princip generální právní subjektivity a generální procesní způsobilosti, z něhož vychází naše platné právo, uplatní i u zahraničních spolků (a jiných zahraničních právnických osob). Tuto věc je zapotřebí zodpovědět podle kolizních ustanovení *zákona č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním*, ve znění pozdějších předpisů. Vadou tohoto zákona je, že **nemá zvláštní kolizní ustanovení**, které by se týkalo právní subjektivity a potažmo i procesní způsobilosti zahraničních právnických osob. – Od otázek upravených obchodním zákoníkem zde abstrahuji, protože spolky typicky nejsou v právním postavení podnikatele, přestože ani toto jejich právní postavení není zákonem vyloučeno. Cit. zák. č. 97/1963 Sb. výslovně upravuje jen kolizní ustanovení osobního statusu fyzických osob, a to podle hraničního určovatele *lex patriae;* viz § 3 odst. 1 tohoto zákona. U osob právnických se v obecném právním významu jejich postavení uplatňuje pouze analogie podle § 853 ObčZ, což je sice dostatečné, nikoli však vhodné, zvláště, uvážíme-li přehlednost psaného práva a jeho jasnou srozumitelnost. Prakticky to znamená, že má-li zahraniční spolek podle cizího práva, podle něhož vznikl jako právnická osoba **(princip inkorporační)**, jen omezenou právní subjektivitu, a tomu tak nezřídka bývá, pak se tato jeho právní subjektivita řídí tímto cizozemským právem, podle něhož vznikl, i v právních vztazích s mezinárodním prvkem podle českého práva (cit. zák. č. 97/1963 Sb.). Otázka to je praktická zejména při nabývání majetkových práv a závazků zahraničních spolků na území České republiky. – Od předpisů veřejnoprávních,

například devizověprávních, zde abstrahuji. Připomeňme si kupříkladu nabývání majetkových práv a závazků různými zahraničními sportovními kluby, jako právnickými osobami obecného občanského práva (nikoli však výlučně majícími tuto právní formu), při různých sportovních událostech a obchodně sportovních záležitostech s mezinárodním prvkem, jejichž majetkový význam bývá často zcela odkrytý. Praktický problém může vzniknout tehdy, jestliže český účastník soukromoprávního vztahu s mezinárodním prvkem, jehož druhou stranou je zahraniční spolek, neví o cizozemském právu a nezná omezenou právní subjektivitu svého smluvníka. (Odkud by také mohl běžný občan o tom vědět. Vždyť dokonce existuje i soudně znalecký obor právní vztahy k cizině.) Můžeme vyjít z předpokladu, že cizozemský smluvník by měl o své omezené právní subjektivitě, jak mu ji stanoví jeho právní řád, vědět a také se podle toho na našem území chovat. Mezinárodní smlouvou není tato záležitost nijak řešena. V aplikační úvahu přichází i § 3 odst. 2 cit. zák. č. 97/1963 Sb., podle něhož činí-li právní úkon v České republice (v dnešním smyslu) cizinec *(per analogiam*, či snad již pojmově, i cizí právnická osoba), stačí, je-li k tomuto úkonu způsobilý podle českého (v dnešním smyslu) práva, nestanoví-li tento zákon dále jinak, což v našem případě nestanoví. Podle českého práva je však právnická osoba, vyjma zákonných výjimek, o něž nám nejde, generálně způsobilá k jakýmkoli právním úkonům, a to i k těm, které se bezprostředně ani jinak netýkají předmětu její činnosti. Ustanovení § 3 odst. 2 cit. zák. č. 97/1963 Sb. můžeme vyložit s ohledem na jeho systematické zařazení v tomto zákonu a s ohledem na možný, byť výkladově nepříliš jistý, „úmysl zákonodárce" tak, že se ve své podstatě jedná jen o ochranu dobré víry českého účastníka občanskoprávního vztahu v to, že jeho cizí smluvník jedná po právu. Nikoli o umožnění generálního pojetí právní subjektivity cizích osob i v těch případech, kdy tak cizozemské právo nestanoví, resp. toto generální pojetí zakazuje nebo omezuje. Celá věc nám ukazuje, že česká a podobně slovenská legální úprava cizineckého, méně správně mezinárodního, práva soukromého je v tomto směru nedostatečná, tím výkladově nejasná, a tudíž legislativně vadná a již po léta zralá k revizi, s jejíž urychlenou přípravou ale Ministerstvo spravedlnosti otálí

d) **potencionální způsobilost** spolků k zákonnému **pověření veřejným úkolem (úkolem ve veřejném zájmu)**. Nutno ovšem poznamenat, že se přitom někdy prolínají i zájmy skupinové jakožto zájmy soukromé. Současně je třeba učinit právní závěr o tom, že samotné veřejnoprávní pověření spolku plněním úkolu ve veřejném zájmu, ještě **nečiní z této soukromé právnické osoby subjekt veřejné správy**, pokud není toto pověření spojeno i s delegací mocenské pravomoci státu činit vrchnostenské úkony vůči veřejnosti; například v oboru osvědčování technické způsobilosti výrobků a podobně. Výkonem veřejného úkolu se spolek často, nikoli

však vždy, a to podle právní povahy tohoto výkonu, stává jako právnická osoba soukromého práva i subjektem práva veřejného

e) **trvalost existence**, neboť spolek se pojmově zakládá za účelem sledování trvalého cíle, což je jeho rozdíl oproti takovým tělesům bez právní subjektivity jako je shromáždění anebo společnost případná (konsorcium). České ani slovenské právo tuto otázku ale neřeší a lze si proto představit i založení spolku, který bude mít povahu pouze *ad hoc* či jinak dočasně vymezenou. Trvalost právní existence však nelze zaměňovat s trvalostí či dočasností cíle činnosti; srov. například spolek, jehož jediným účelem založení je pouze propagace určité společenské akce v průběhu jejího konání a v přímé souvislosti s ní (kupříkladu spolek plesový). Uplynutím času se tento účel založení spolku vyčerpá, a tím se i dosáhne kýženého cíle činnosti. Do budoucna by proto bylo zapotřebí tuto věc přesně rozlišit ještě před tím, než by eventuálně mělo dojít k legislativnímu zakotvení znaku trvalosti spolků v právním řádu. Trvalostí lze snad rozumět zamýšlenou dlouhodobost personálně korporativního svazku členů, chápanou jako opositum společnosti případné (konsorcia)

f) **dobrovolnost členství**, svoboda jeho vzniku, trvání i zániku a zákonný **osobní členský princip**, z něhož se dovozuje právní povaha spolků jako souboru osob (osobních korporací), nikoli souboru majetku. Spolky mají personální substrát, který má **právní formu členstva** (členské základny). Nemají substrát věcný či jiný majetkový, jaký mají například nadace, nadační fondy, příspěvkové organizace či obecně prospěšné společnosti, které, přes svůj vadný název, nejsou společnostmi. Nemají ani povahu územní korporace, přestože mohou stanovy územně vymezit rozsah činnost spolku. Dříve platná zákonná úprava na našem území, zrušená roku 1990, princip dobrovolnosti výslovně uváděla ve svém názvu. Jak známo, v době nesvobody 1948 – 1989 se však svobodná vůle nebo nevůle ke členství uplatňovala v nesvobodném politickém prostředí

Svoboda členství je svobodou osobní, která patří potencionálně každému jednotlivci a není přitom majetkově vyjádřena. Z toho vyplývá i povahová nemožnost převodu členství (členských práv a povinností). Svoboda členství vůbec není majetkově vyjádřena, například formou členského (nebo obchodního) podílu, jak známe její majetkové vyjádření z případu družstev a obchodních společností. Členství ve spolku není nijak majetkově vyjádřeno, a tudíž ani není způsobilé ocenění penězi jako všeobecným ekvivalentem. Jeho **nemajetková povaha** nepřipouští, aby členství (rozuměj členská práva a povinnosti, které jsou jeho obsahem) bylo předmětem občanskoprávních vztahů. Členská práva a povinnosti (členství) nejsou způsobilými předměty ani zcizení, propůjčení, zastavení, dědění, ani jakéhokoli jiného právního nakládání; srov. § 118 odst. 1 ObčZ. Právě v tom spočívá práv-

ní i ekonomická podstata soukromoprávního institutu členství ve spolku. Institut členství ve spolku nevyjadřuje žádnou míru, jakou se člen podílí na čistém obchodním jmění spolku. – Oproti tomu srov. § 61 ObchZ. Vyjadřuje ovšem míru, jakou se člen podílí na rozhodování o spolku

g) princip spolkové samosprávy jako **zvláštního druhu členské samosprávy**, do níž stát nesmí nijak zasahovat, neboť mu to zakazuje ústavní princip odluky soukromoprávních korporací spolkového práva od státu. Tento ústavněprávní princip je ale protiústavně porušen v případě již zmíněného sistačního práva státu vůči výkonu usnesení a opatření *Československého rybářského svazu* v určitých zákonných případech. Princip členské, resp. spolkové, samosprávy je současně vyjádřením odluky spolků od státu

h) otevřenost členství, neboť členství ve spolku není zákonně omezeno co do počtu členů; oproti tomu srov. například zákonem omezený počet společníků společnosti s ručením omezeným. Jedná se o projev spolkové samosprávy, neboť je pouze věcí obsahu stanov, a ten je obsahem soukromoprávním, kolika členný spolek bude. Nejde přitom jen o počet členů, ale i o jejich jiné vymezení, například povoláním, zájmy apod. Ve skutečnosti existují spolky, které mají jen několik málo členů, stejně jako i spolky rázu masového členstva

ch) neexistence základního jmění spolku, neboť se nejedná o žádný druh společenství obchodního práva. Členský příspěvek, je-li vůbec podle spolkových stanov členem spolku placen, neboť nejde o zákonnou povinnost, nemá právní povahu vkladu do obchodní společnosti nebo do družstva, s nímž by zákon spojoval kapitálové nebo jiné podobné majetkové či řídící důsledky. Vůbec žádné majetkoprávní důsledky s ním nejsou spojovány. Jedná se jen o takové právní důsledky, které jsou zákonem obecně spojeny s jakýmkoli jiným zcizením majetku ve prospěch spolku. Zaplacený členský příspěvek se stává majetkem spolku, ať již jde o plnění peněžní (nejčastěji), anebo naturální, a to jako jakýkoli jiný předmět vlastnictví. Není vyloučeno, aby zaplacení členského příspěvku bylo nahrazeno, pokud to spolkové stanovy připouští, osobním výkonem (činností) člena pro spolek; například při různých výpomocných pracích ve spolkovém ruchu a podobně. Tento osobní výkon – není přitom obecně vyloučeno, aby byl zastupitelný – musí být penězi ocenitelným plněním; ocenitelným například cenou obvyklou za podobný výkon nečlena, poskytnutý spolku, byť jen hypoteticky, za srovnatelných podmínek ve stejném místě a čase

i) právo člena na soudní ochranu proti rozhodnutím orgánu spolku, které je v rozporu se zákonem nebo spolkovými stanovami, popřípadě jiným vnitřním právním aktem spolku; například v rozporu s volebním nebo jednacím řádem

a podobně, je-li takový akt spolkem přijat. Toto právo je vybaveno žalovatelností (nárokem) a lze je uplatnit **přezkumnou žalobou** u soudu. To ale v českém a slovenském právu platí jen u **některých** spolků, a to u těch, na něž se vztahuje, ať již přímo, anebo jen analogicky, právní režim cit. zák. č. 83/1990 Sb. Je vážnou chybou našeho právního řádu, že se nejedná o obecný legální princip, který by byl v zákonu vyjádřený pro všechny spolky jako právnické osoby určitého shodného druhu

j) smírčí (rozhodčí) pravomoc spolku, resp. jeho orgánu, příslušného podle stanov, která by se vztahovala pouze na spory vyplývající z právního vztahu spolku a jeho členů, pokud se týkají sporů z výkonu členství (členských práv a povinností) **vůči spolku** a sporů **mezi členy navzájem**, jestliže se týkají jejich členství v určitém spolku. Tuto pravomoc lze v konkrétním případě vyloučit námitkou pravomoci soudu. Smírčí (rozhodčí) nález by byl exekučním titulem. V českém a slovenském právu se ovšem zákonodárce neodvážil jít tak daleko a vrátit se zpět k ustanovením dříve platného *zákona č. 134/1867 ř. z., o právu spolkovém*, který tento pojmový znak znal a blíže upravoval. (Tento zákon však neplatil na Slovensku.) Tato otázka proto zůstává v našem právu otevřená pro příští úpravu „staronové" povahy, která vyžaduje objevit „zapomenuté". K tomu je ovšem zapotřebí i nutná dávka právně politické odvahy. V našem dnešním pojetí se jedná o pojmový znak pouze doktrinální, který není v platném českém ani slovenském právu nijak proveden. Existují sice i dnes různé dobrovolné vnitřní „smírčí soudy" a podobné spolkové orgány, upravující vnitřní poměry spolku ve vztahu k jeho členům a mezi členy navzájem. Jejich rozhodnutí však nejsou *ex lege* exekučním titulem, a to je právně podstatné, totiž nedostatečné. Zavazují jen ty strany, které se jim dobrovolně podrobí a v rozsahu, na jakém se strany dohodnou

k) založení spolku za jiným účelem než podnikáním a než jinou výdělečnou činností, což není v českém ani slovenském právu stanoveno jako obligatorní pojmový znak a dovozuje se jen z teoretického pojetí spolků, odlišného od pojetí podnikatelů v českém a slovenském právu. [Srov. však výslovně § 1 odst. 3 písm. b) cit. zák. č. 83/1990 Sb., který negativně vymezuje rozsah tohoto zákona.] Jiným účelem než podnikáním se rozumí **společný účel zájmový**, jenž je vzájemně (skupinově), totiž soukromě, prospěšný. Anebo se jím rozumí účel veřejně prospěšný, který má svým způsobem také zájmovou povahu. Teoretickou otázkou ovšem je, zda je kritérium podnikání a jiné výdělečné činnosti vůbec dostatečné a zda by nemělo být raději výlučně stanoveno jen kritérium rozdělení či nerozdělení zisku a likvidačního zůstatku. Otázka podnikání a jiné výdělečné činnosti totiž ještě neříká nic o tom, co se má s dosaženým ziskem stát. V českém ani slovenském právu není stanoven obecný zákaz podnikání ani jiné výdělečné činnosti pro spolky

ani zákaz jejich majetkové účasti na podnikání jiných osob. Sluší se připomenout, že podle českého a slovenského práva lze za jiným účelem než podnikáním založit i obchodní společnost, nemluvě o družstvu. Tuto možnost lze ale u obchodních společností uplatnit jen omezeným výběrem mezi akciovou společností a společností s ručením omezeným; viz § 56 ObchZ. Jedná se právní možnost, na níž se často zapomíná. Základním rozdílem oproti spolkům je to, že disponibilní zisk a likvidační zůstatek se rozděluje akcionářům, resp. společníkům, a to bez jakýchkoli pochyb či pojmových nebo pozitivně právních nejasností. V tomto ohledu se tyto obchodní společnosti vždy chovají jako skutečné „obchodní" společnosti

l) oddělení zakladatelů spolku od spolku, neboť se v obou případech jedná o odlišné právnické osoby. Na tomto doktrinálním právním závěru nic nemění ani to, že zakladatelé spolku se zpravidla stávají i členy spolku, a to od chvíle jeho vzniku jako právnické osoby. Sama personální právní povaha spolku jako korporace rovněž nic nemění na daném právním závěru. Jsou-li zakladatelé od spolku právně odděleni jako různé osoby, pak je stejně tak oddělen i jejich majetek a závazky jako **oddělené jmění** právně odlišných osob. Na závadu ovšem není, jestliže stanovy kupříkladu určí, že zakládající člen má se svým členstvím spojeny určité výhody nebo naopak zvláštní povinnosti. V tomto případě se již jedná o obsah členství (členských práv a povinností), který může být podle stanov různý. Není na závadu, jestliže se tato různost týká i zakládajících členů, stejně jako se může vztahovat na členy jiné.

m) nerozdělitelnost disponibilního zisku spolku členům, nýbrž jeho ponechání v majetku spolku anebo jeho spotřebování spolkem. V českém a slovenském právním řádu se tento pojmový znak obligatorně neuplatňuje a jeho uplatnění je pouze věcí stanov, popřípadě jiného vnitřního předpisu spolku či rozhodnutí orgánu spolku. V praxi ale o tomto postupu vesměs nebývají pochyby a bývá běžně uznáván. Tento teoretický pojmový znak, podobně jako i znaky uvedené níže *sub m) n), o)* a *p)*, vychází ze **základního principu oddělení majetku spolku od majetku jeho členů**, který je ovšem typický pro veškeré právnické osoby jako jeden z jejích obecných pojmových znaků; srov. *Knapp, 1995*. Dosažení zisku spolkovou činností je přitom výsledkem příležitosti, nikoli soustavnosti. Zisk má v povaze spolkové činnosti nahodilý význam. Jedná se jen o *accidens*

n) nerozdělitelnost likvidačního zůstatku spolku členům, nýbrž naložení s ním v souladu s posláním spolku. V českém a slovenském právu se tento pojmový znak neuplatňuje, neboť jej ani uplatnit nelze, protože tomu brání obecná kogentní právní norma, jíž je ustanovení § 20a odst. 3 a 4 ObčZ a absence zvláštního zákona,

který by tuto problematiku samostatně a odlišně upravil

o) nerozdělitelnost majetku a závazků spolku členům při sloučení nebo rozdělení spolku, nýbrž naložení s nimi v souladu s posláním spolku. V našem právním řádu tak není stanoveno a věc se ponechává na spolkových stanovách, resp. na rozhodnutí spolkového orgánu

p) neodpovědnost ani neručení členů za závazky spolku, protože majetek člena je právně i ekonomicky pojmově a povahově oddělen od majetku spolku, což se týká i závazků. V tomto směru neexistuje žádná pojmově vztahová provázanost, právě naopak. V českém a slovenském právu ale není tento znak obecně zákonem stanoven, leč se konstantně dovozuje naukou i praxí. V právu politických stran výslovně viz § 17 odst. 1 věta druhá cit. zák. č. 424/1991 Sb. Podobné jasné legální ustanovení postrádáme v ostatních spolkových případech. V tomto směru můžeme najít jeden ze základních rozdílů mezi spolkem a například společností s ručením omezeným, založenou podle § 59 ObchZ za jiným účelem než podnikáním, i kdyby účel založení byl v obou případech stejný

q) neodpovědnost ani neručení členů orgánů spolku za závazky spolku, která se týká i podobného právního postavení jednotlivců, kteří vykonávají funkce orgánů spolku. V našem právním řádu není tato záležitost nijak řešena; tzn., že pojmově ke vzniku odpovědnosti nebo ručení těchto osob nedochází. Výhledově je zapotřebí zvážit, zda je napříště vhodné u podobného závěru setrvávat. Zvláště z pohledu právní ochrany věřitele, ale do jisté míry i z pohledu ochrany práv řadových členů před vadným jednáním činovníků spolku

r) způsobilost spolku ke kolektivní ochraně práv a oprávněných zájmů členů a nebo veřejnosti, včetně způsobilosti být účastníkem občanského soudního řízení v těchto věcech (aktivní věcná legitimace), jakož i způsobilost spolku být účastníkem správního řízení v těchto věcech, a to vše tehdy, jestliže se tato ochrana práva hmotněprávně netýká spolku; tzn. tehdy, jde-li o **plnění veřejného úkolu**, k němuž je spolek státem nadán a který je soukromoprávně obsažen i v jeho stanovách. Postačuje státní zákonné nadání jen **druhové**, adresované například určitým způsobem zaměřeným právnickým osobám, zatímco obsah stanov se posuzuje **jednotlivě** u každého spolku zvlášť. Svou povahou jde o **zástupné** plnění veřejného úkolu, při němž spolek jedná **vlastním jménem na svůj účet**. Jeho účelem je mimo jiné umožnit praktická zjednodušení při obraně a ochraně před protiprávním jednáním, a tím i umožnit účinnou ochranu ohrožené nebo porušeného práva. **Nejde** vůbec o případ, kdy je spolek účastníkem hmotněprávního vztahu, například poškozeným aj. Takovýto protiprávní stav je řešen běžným individuálním ochranným způsobem, který nemám na zřeteli. V uvá-

děné souvislosti se tím rozumí pouze **zvláštní aktivní věcná legitimace spolku, včetně jeho legitimace civilně, popřípadě i trestně, procesní, domáhat se vlastním jménem na svůj účet ochrany práva, které se týká oprávněných zájmů jeho členů a nebo veřejnosti, a tudíž má kolektivní povahu, a které bylo neoprávněným zásahem ohroženo nebo porušeno, aniž újma tím způsobená vznikla nebo hrozí tomuto spolku.** Do značné míry podobně se tento pojmový znak uplatní i ve **správních řízeních.** Zájem veřejný by ovšem měl být dbán a dán v každém případě. Jedná se o zásadní teoretický pojmový znak, díky němuž se prakticky naplňuje fungování občanského sektoru. Zvláště tam, kde síla jednotlivce nestačí a kde je uplatnění kolektivní ochrany práva účinnější. V žádném případě však nelze vyloučit individuální ochranu dotčené osoby. Možný nastalý žalobní souběh je řešitelný podle ustanovení občanského soudního řádu. Nutno říci, že uvedený teoretický pojmový znak přináší i určité rysy korporativismu, a tím modeluje i samo pojetí státu. – Srov. též otázku veřejného a soukromého žalobce v trestních věcech. Proto je nezbytné dbát toho, aby tato aktivní legitimace spolku směla být uplatněna jen v těch věcech, v nichž je současně dán i veřejný zájem na ochraně práva. Faktem ale je, že veřejný zájem na ochraně práva je již dán v případě ochrany jakéhokoli práva, nemá-li jít o bezpráví anebo o odmítnutí spravedlnosti.

V platném českém právu se tento teoretický pojmový znak uplatňuje velmi úzce, a to jen v několika dílčích zákonných případech. – K jeho naplnění je zákona vždy zapotřebí. Soukromoprávně se jedná pouze o postup podle § 35 odst. 2 AutZ a o postup podle § 54 odst. 1 ObchZ. Ve správním řízení se pak jedná jen o postup podle § 8 odst. 5 *zákona ČNR č. 244/1992 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí,* a dále o postup podle § 70 odst. 3 *zákona ČNR č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny,* ve znění pozdějších předpisů. Jakkoli je účastenství v uvedených správních řízeních právně i politicky významné, je současně i diskriminující, neboť se týká jen „občanských sdružení" podle cit. zák. č. 83/1990 Sb., nikoli již ostatních společností obecného občanského práva s právní subjektivitou, zejména nikoli zájmových sdružení právnických osob podle § 20f a násl. ObčZ. Ke konkrétnímu případu žalobního uplatnění aktivní legitimace spolku ve věci nekalosoutěžní podle obchodního zákoníku viz například pravomocně skončenou, vyjma výroku o nákladech řízení, věc sp. zn. 2 Cm 145/94, vedenou Krajským obchodním soudem v Praze.

V porovnání s řadou jiných států, a nutno říci se státy politicky a právně vyspělými, je takovéto zúžené pojetí nepatřičné. Legislativně technicky se ovšem nejedná o záležitost generální zákonné úpravy, jako spíše o zvláštní úpravy v jednotlivých speciálních zákonech a v jednotlivých zákonných případech, často věcně

rozmanitých skutkových podstat. V soudobém moderním pojetí právní ochrany a zejména její účinnosti, jakož i v soudobém pojetí právního státu, je podobný postup **kolektivní právní ochrany** běžný a naše úzká pozitivně právní úprava se z něj spíše vymyká. Celá otázka má rozměr nejen procesněprávní ve významu civilního a správního procesu, nýbrž i z hlediska trestního řízení, uvážíme-li soukromou obžalobu v trestní věci, v našem platném právu neznámou. Ochrana veřejného zájmu se touto cestou uplatňuje i u takových zájmů jako je například ochrana veřejné morálky, dětí a mládeže, životního prostředí (což dílem platí i u nás), zvířeny, ochrana před různými formami diskriminace některých skupin, pohlaví apod. Zdaleka se přitom nejedná jen o zúžené věci soukromoprávní ochrany užití volných děl a volných výkonů a soukromoprávní ochrany soutěžitelů a spotřebitelů před zakázaným nekalým soutěžním jednáním, resp. o záležitosti účasti v určitém správním řízení, týkajícím se vlivů na životní prostředí a ochrany přírody a krajiny. Z hlediska možných (a podle mě i nutných) příprav samostatného a všeobecného zákona o spolkovém právu se musíme vypořádat i s touto otázkou. Jelikož je v naší dnešní společnosti, zvláště v jejím politickém prostředí, tato záležitost zanedbávána, což platí i o jejím zanedbání vědeckém, doporučuji uvážit možnost stanovení generálního řešení, byť formou taxativního pozitivního výčtu, v uvažovaném všeobecném zákonu s tím, že dosavadní úpravy samostatné by asi byly ponechány zvlášť, po nutné revizi.

Další, a to věcně odlišnou, legislativní cestou je řešení tohoto odborného úkolu prostřednictvím novelizace soukromoprávních ustanovení o ochraně osobnosti fyzické osoby a o ochraně obdobných statků právnických osob; viz dosavadní pojetí v občanském zákoníku. Celkově jen podotýkám, že v některých cizích zemích by naše kusá úprava asi vyvolávala politickou nevoli a kritiku nejen ze strany občanského sektoru, ale i ze strany právní vědy. U nás nikoli, neboť i dnešní dílčí zástupné možnosti jsou v praxi využívány jen málo (případ obchodního zákoníku) či spíše vůbec (případ autorského zákona). To snad neplatí jen o uvedených zástupných účastenstvích ve správních řízeních.

Současně se dovolávám revidované obnovy ustanovení § 14 a § 15 odst. 2 ObčZ, která byla zrušena roku 1990. Nejednalo se o žádná „socialistická rezidua" a v načrtnutém kontextu se nám jejich zrušení jeví jako chyba. Podle zrušeného § 14 totiž mohla uplatnit právo na ochranu osobnosti fyzické osoby i někdejší společenská organizace, a to sama svým jménem, pokud se týkal zásah, který směřoval proti osobnosti fyzické osoby, činnosti této fyzické osoby ve společenské organizaci. Zohledňoval se totiž i kolektivní zájem spolku na účinné ochraně svého člena, který byl stanoven jako právní zájem, a to i se zřetelem na dobré jméno a pověst spolku. Tyto nehmotné statky společnosti ale nemusely být vůbec dotčeny a po-

kud byly, platila (a platí i dnes) samostatná ochrana spolku samého. Spolek vůbec nebyl účastníkem hmotněprávního vztahu, který vznikl z protiprávního zásahu do osobnosti jeho člena; i když v teorii o tom nebylo zcela jednoty a soudní výklad zákona nebyl k dispozici. Někdejší ustanovení § 15 odst. 2 ObčZ pak stanovilo spolek za určitých hmotněprávních předpokladů aktivně legitimovaný ve věcech postmortální právní ochrany osobnosti zemřelého člena. V žádném případě se ale v původním znění občanského zákoníku z roku 1964 nejednalo o aktivní věcnou legitimaci spolku, která by byla výhradní a vylučovala by z uplatnění práva na ochranu osobnosti samu dotčenou fyzickou osobu, resp. zvláštní okruh jejích aktivně legitimovaných právních nástupců, jednalo-li se o právní ochranu posmrtnou. Pléduji za kriticky revidované obnovení tohoto soukromoprávního institutu, který byl z našeho občanského zákoníku neprozřetelně, neprozíravě a unáhleně vypuštěn roku 1990. Sám fakt, že nebýval v praxi často využíván, na věci nic nemění. Pro dnešní změněnou dobu by bylo možno – podle všech okolností – předpokládat jeho využití častější. Není však využít co a soukromoprávní systém ochrany práv, byť „jen" osobnostních, doznává trhlinu

s) způsobilost spolku zastupovat svého člena v řízeních před orgány státu nebo jinými zákonem povolanými orgány (zástupčí způsobilost spolku), která má právní povahu přímého zastoupení, vzniklého smlouvou, uzavřenou mezi spolkem a jeho členem. Jménem spolku pak jedná jeho (jiný) člen nebo zaměstnanec k tomu pověřený. V platném českém právu se tato zástupčí způsobilost neomezeně objevuje pouze ve správním řízení podle správního řádu; viz § 17 odst. 3 SprŘ. V trestním řízení není dovolena a v občanském soudním řízení je omezena jen na zastoupení účastníka řízení odborovou organizací, jejíž je členem, a to ještě s výjimkou věcí obchodních a s výjimkou řízení o dovolání. V ústavním právu procesním je podobné zastoupení zcela vyloučeno. Z hlediska teoretického pojetí pojmového nemůžeme shledat žádné věcné důvody k tomu, aby správní řád dovoloval obecné zastoupení účastníka řízení spolkem, jehož je účastník členem, zatímco, aby občanský soudní řád byl takto restriktivní a zužoval právo na spravedlivý proces. Nesmyslnost této zákonné rozdílnosti nám vyvstane na světlo ještě více, uvědomíme-li si tuto otázku ve správním soudnictví. Zatímco ve správním řízení je toto zastoupení dovoleno, pak například při výkonu správního soudnictví podle občanského soudního řádu, které se týká správního rozhodnutí, vydaného v předmětném správním řízení, již toto zastoupení dovoleno není. Do budoucna by bylo zapotřebí celou záležitost zastoupení účastníka řízení spolkem, jehož je členem, upravit jednotně, a to v podobném širokém pojetí, jaké je stanoveno správním řádem. V žádném případě není zapotřebí z tohoto rozsahu vylučovat věci obchodní (proč?), stejně jako není zapotřebí osobní rozsah přímých zástupců

zužovat jen na odborové organizace (proč?). Dokáži si představit například případ, kdy by byl účastník občanského soudního řízení v obchodní věci plnohodnotně zastoupen živnostenským společenstvem, jehož je členem. Tuto otázku by bylo možno osobně rozšířit i na personální korporace veřejnoprávní, zejména mám na mysli, nikoli však výlučně, *Hospodářskou komoru České republiky* a *Agrární komoru České republiky*, které mají dobrovolné členstvo. Nemluvě o takových profesně zájmových veřejnoprávních svazcích nucených, jako je například *Česká lékařská komora* a řada dalších

t) zveřejňování údajů o spolku, zvláště výroční zprávy o hospodaření a činnosti za uplynulý kalendářní rok (účetní období). V českém ani slovenském právu se nejedná o obecný obligatorní pojmový znak těchto spolků. – Na rozdíl od českých obecně prospěšných společností, které ale nejsou, jak stále připomínám, přes svůj vadný název, společnostmi, nýbrž soukromoprávními ústavy. Samotným nezveřejněním údajů ještě nejde o tajnou společnost v tradičním významu tohoto pojmu. Přísná opatření stanoví, pokud jde o zveřejňování i o obsah výroční finanční zprávy politických stran a politických hnutí, cit. zák. č. 424/1991 Sb.

u) zvláštní daňověprávní a účetněprávní postavení spolku, které vyplývá z toho, že se nejedná o právnické osoby založené za účelem podnikání, nýbrž za účelem zájmové (vzájemně prospěšné) činnosti anebo za účelem výkonu činnosti ve veřejném zájmu. V českém i slovenském právu veřejném je tento právní status podrobně upraven a rozveden, avšak jen s ohledem na založení spolku k jiným účelům než podnikání. Není tak brán ohled na to, co je obsahem tohoto jiného účelu ani to, zda se jedná o účel veřejně prospěšný či nikoli

v) zvláštní právní vztah spolku k veřejným rozpočtům, který by měl teoreticky vyplývat, formou možnosti udělení dotace nebo půjčky z veřejného rozpočtu, jen pro ty spolky, kterým byl úředně přiznán status veřejné prospěšnosti a jehož uplatnění a kontrola by byly právně posíleny například povinným zveřejňováním stanovených údajů apod. V českém ani slovenském právu se toto anebo podobné přísné pojetí neobjevuje. V praxi ani někdy nelze přesně oddělit spolky, založené a činné k veřejnému účelu a užitku, od spolků založených a činných k soukromým zištným cílům získávání vzájemných či kolektivních, a potažmo individuálních, výhod pro své členy; zejména ve vazbě na individuální podnikání jednotlivých členů mimo jejich členství ve spolku. Typicky k tomu srov. řadu zájmových sdružení právnických osob podle § 20f a násl. ObčZ.

ZÁVĚREM

Celkově můžeme některé předchozí úvahy **shrnout do závěru** o právní potřebě **všeobecné veřejnoprávní zákonné úpravy právního postavení veřejně prospěšných osob**, tj. víceméně **jakýchkoli** osob, které sledují cíl veřejně prospěšný anebo sledující více různých cílů této prospěšnosti. V důsledku pojetí tohoto jejich cíle by jim byla zákonem přiznána některá privilegia, zvláště v jejich vztahu k veřejným rozpočtům, z něhož by mohly čerpat, spojená ovšem též s povinnostmi dostát sledování svého cíle a s přísnou kontrolou státu, s uzákoněním sankcí za porušení zvláštních právních předpisů, i s kontrolou ze strany veřejnosti, zastoupené například v povinných kontrolních orgánech společnosti. Smyslem této úpravy není dosáhnout úlevy v důsledku vlastního přesahu individuální nebo skupinové prospěšnosti, nýbrž stanovit přesný a přitom přísný, byť zvýhodněný, veřejnoprávní režim pro jakoukoli veřejně prospěšnou (užitečnou) činnost vykonávanou soukromými osobami; třeba na poli péče o mravní rozvoj dětí a mládeže ve volném čase, kterou lze vhodně kombinovat a doplňovat s péčí rodičů, škol a školských zařízení. Je to sám stát, kdo do určité míry, a myslím, že nutně a smysluplně, vyklízí svůj úzce státní prostor pro občanskou angažovanost, a tím i pro občanskou odpovědnost, ve věcech všeobecných. Má-li stát sám pro sebe přísná měřítka pro svou činnost, a to má, pak je nezbytné tato měřítka vztáhnout i na všechny nestátní subjekty, činné do jisté míry na místě státu, v prostoru jím záměrně uvolněném, a do určité míry činné za dotační nebo jiné finanční pomoci státu, která je v některých oborech nezbytná nebo alespoň vhodná, ať měrou převážnou nebo jen doplňkovou. Tam, kde hovořím o státu, platí tyto závěry *mutatis mutandis* o obcích a krajích jako o celcích (jednotkách) územní samosprávy.

Jiným dílčím **závěrem** je právní potřeba **samostatného všeobecného zákona o právu spolkovém (spolkového zákona)**, mimo rozsah dnešního i budoucího občanského zákoníku, kam tato problematika systematicky nepatří, který by mohl do jisté míry konkurovat, alespoň chápáno legislativně technicky, uvažované samostatné zákonné úpravě práva obchodních společností a družstev, předpokládané mimo rozsah dnešního obchodního zákoníku i budoucího občanského zákoníku. K tomuto účelu je nejprve nutno definovat a právně popsat spolky, což je výzvou pro právní vědu.

RESUMÉ

Článek se věnuje teoretickým pojmovým znakům spolků jako subjektů soukromého práva, jejichž prostřednictvím se uplatňuje ústavně zaručené právo spolčovací. Doktrinálně jsou teoretické pojmové znaky spolků odůvodněny a pojaty následovně: svobodné založení vícestranným soukromoprávním úkonem, odloučenost od státu, generální právní subjektivita a generální procesní způsobilost, potencionální způsobilost k pověření úkolem ve veřejném zájmu, trvalost existence, dobrovolnost členství, spolková samospráva, otevřenost členství, neexistence základního jmění, právo člena na soudní ochranu, smírčí (rozhodčí) pravomoc, založení za jiným účelem než podnikáním a než jinou výdělečnou činností, oddělení zakladatelů od spolku, nerozdělitelnost disponibilního zisku členům, nerozdělitelnost likvidačního zůstatku členům, nerozdělitelnost majetku a závazků spolku členům při sloučení nebo rozdělení spolku, neodpovědnost ani neručení členů za závazky spolku, neodpovědnost ani neručení členů orgánů spolku za závazky spolku, způsobilost spolku ke kolektivní ochraně práv, zástupčí způsobilost spolku pro jeho členy, zveřejňování údajů o spolku, zvláštní daňověprávní a účetněprávní postavení, zvláštní vztah k veřejným rozpočtům.